

ZAŠTO AMERIKANCI NE RAZUMIJU HRVATSKU?

Brian Bennett

Institut za antropološka istraživanja, Zagreb
Državno sveučilište Appalachian, Boone

UDK 327(73:497.5)(049.3)

Primljeno: 13. 4. 1995.

Autor analizira dva djela koja su, prema njegovu mišljenju, uvelike odredila američko razumijevanje aktualne situacije u Hrvatskoj i njezine povijesti. Riječ je o djelu *Crno janje i sivi sokol: Put po Jugoslaviji* (*Black Lamb and Grey Falcon: A Journey Through Yugoslavia*, 1941) poznate engleske spisateljice Rebecce West i o djelu *Balkanski duhovi: Put kroz povijest* (*Balkan Ghosts: A Journey Through History*, 1993) američkog autora Roberta Kaplana. U članku se dokazuje da taj diskurz barata redukcionističkim pogledima stvorenim na temelju novinskih putopisa i površnih impresija stereotipnih informanata.

Rebecca West¹, poznata engleska spisateljica, objavila je 1941. godine svoj putopis, dojmove i tumačenja o Jugoslaviji. Njezina impresionistička tumačenja Jugoslavena obilježila su intelektualni krajolik, područje diskurza koji je utjecao na kasnije pisce, recimo na američkog autora Roberta Kaplana i njegovu knjigu *Balkanski duhovi*. Diskurz Rebecce West i Kaplanov diskurz iz 1993. stvorili su posebne dojmove o Hrvatima, o kojima želim nešto reći. Po mom mišljenju, njihov je diskurz vjerojatno negativno utjecao na čitatelje, odnosno na njihovo razumijevanje Hrvata.

Moje čitanje knjige Rebecce West, *Crno janje i sivi sokol: Put po Jugoslaviji*, nije jedini pokušaj da se produbi razumijevanje "Jugoslavena" i da se ta knjiga pridoda mnogim drugima o ovome dijelu svijeta, koji smo i ja i ona zavoljeli i počeli cijeniti; moje je čitanje isto tako pokušaj da razumijem spisateljicu i sebe samoga kao autora koji piše i priča o Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji. Pristupit ću njezinu tekstu pomoću pitanja Michela Foucaulta: "Koja je funkcija autora?" (Foucault, 1972:222). Pišući svoju knjigu, Westova raspravlja o svojim ciljevima,

1

Dekonstrukcija knjiga *Crno janje i sivi sokol: put po Jugoslaviji* Rebecce West i *Balkanski duhovi: put kroz povijest* Roberta Kaplana.

svom identitetu, svojoj osobnosti i te se rasprave stalno prezentiraju čitatelju. Riječ je o tekstu koji govori o njoj, o Slavenima koje proučava, kao i upozorenje Englezima o nadolazećoj katastrofi na Balkanu i u Europi kasnih tridesetih godina.

Svoje namjere Rebecca West oblikuje na sljedeći način: "I tako sam odlučila staviti na papir ono što tipična Engleskinja osjeća i misli o kasnim tridesetim godinama, kada je već bilo jasno da je drugi anglo-njemački rat neizbježan, da će se tamne vode događaja ponovno vratiti... kada sam mogla napisati dugu i složenu povijest, utkati vlastito razumijevanje i razumijevanje ljudi koji su putovali sa mnom, jer moj je cilj bio da pokažem kako prošlost suegzistira sa sadašnjošću koja tek nastaje" (West, 1941:1089).

Njezin putopis i povijest stoga sadrži njezin autorski glas, njezin potpis kojim stalno ukazuje na svoju prisutnost. Time je gotovo anticipirala Foucaultovo pitanje iz 1979. o diskurzu: "Sada moramo pitati za svaki... tekst: otkuda je došao, tko ga je napisao, kada, u kojim okolnostima i što se njime želi postići?" (Foucault, 1979:149-150 u: Geertz, 1988:7-8). Ali pomoću svoje autorske funkcije ona stvara tekst koji će, prema riječima Clifforda Geertza o autorima u etnografiji, "postaviti uvjete diskurza u kojem će se drugi kretati, barem zakratko, i na njihov svojstven način... i time će obilježiti intelektualni krajolik i razlikovati područja diskurza" (Geertz, 1988:19). Ona, dakle, postavlja uvjete diskurza; putopis, dnevnik, povijest i biografija predstavljaju gotovo jedinstvo diskurza, oni gotovo stvaraju diskurz, premda, naravno, vrlo ograničen u Foucaultovim mjerilima, i postaviti će stil i granice kojih će se drugi pridržavati. Njezin žanr putopisa stići će i do nas u obliku putopisa i dnevnika kao stil stranih "dopisnika" koji "pokrivaju" područje rata u Hrvatskoj i Bosni, kao što pokazuje primjer Roberta Kaplana i njegove knjige iz 1993., *Balkanski duhovi: Put kroz povijest*, o kojoj također raspravljam. Premda ću na ovome mjestu raspravljati samo o Kaplanovoj knjizi, želim istaknuti da postoje mnogi drugi pisci koji "pokrivaju" današnji "Balkan", a o kojima neću ništa reći, primjerice Misha Glenny, Mark Thompson itd., koji također koriste Westovo područje diskurza.

Westova će kao autorica stvoriti diskurz kojim će s empatijom konceptualizirati povijest i narode Jugoslavije, ali bez ravnomjernog razumijevanja. Prvo izdanje, objavljeno u listopadu 1941., posvećeno je "Mojim prijateljima u Jugoslaviji, koji su sada mrtvi ili porobljeni. Omogućite im domovinu koju priželjkuju i stvorite od njih ponovno građane raja".

O Jugoslaviji je Westova prvi puta čula 1934. prilikom ubojstva kralja Aleksandra u Marseilleu. Nekoliko je puta gledala dokumentarni film o njegovu ubojstvu i vidjela svaku potankost tog događaja. U njezinoj mašti, Aleksandar je prije smrti mislio na nešto plemenito, "izgledao je kao veliki čovjek". Njezina reakcija: "Tada mi se učinilo da je rat neizbježan, kao što se doista i dogodilo, osim ako otada pa nadalje jugoslavenska vlada ne počne voditi čvrstu kontrolu nad svojim građanima, i ako ne odustane provocirati svoje neprijatelje. Suzdržljivost, jedno od najiznimnijih obilježja državnštva u poslijeratnoj Europi..." (2) dovelo ju je do želje da nešto nauči o toj zemlji. Shvatila je kako malo zna o Slavenima i da su se Englezi, koji su otišli onamo da opišu tu zemlju, vratili sa svojim "ljubimcima,

Balkancima u svojim srcima, ljubimcima, patnicima i nevinima, vječnim žrtvama koje nikada ne masakriraju" (20), mislila je pri tomu na Miss Durham koja se često izjašnjavala protiv Srba. "Nasilje je bilo sve što sam znala o Balkanu, sve što sam znala o južnim Slavenima" (21).

Westova uspoređuje Aleksandrovo ubojstvo s ubojstvom carice Elizabete Austrijske, 36 godina ranije. Elizabeta je uvjerala Franju Josipa da stvori dualnu monarhiju, da Mađarima dâ autonomiju i da sačuva carstvo do 20. stoljeća. Da je Sissy preživjela, kaže Westova, možda bi riješila problem Slavena pod habsburškom vlasti. Svi ti podanici carstva, Česi, Hrvati, Slovenci, Slovaci i Dalmatinci, "bili su potlačeni, uglavnom zbog toga što su Nijemci i Austrijanci osjećali nasilno, instinktivno gađenje prema svim Slavenima, a posebno prema Česima" (5). Ona primjećuje da su Srbija i Bugarska u vrijeme Elizabete postale slobodne zemlje i da su se reakcionarne stranke u Austriji i Mađarskoj bojele slavenskih naroda, koji bi – kada bi im se dala sloboda – tražili ujedinjavanje sa Srbima pod ruskim protektoratom. Njezin kratki uvod kojim opisuje početak novoga stoljeća uglavnom se usredotočuje na Srbiju. Petar Karadorđević, koji je naslijedio Aleksandra Obrenovića 1903., opisuje se kao veliki kralj, izvanredan vojnik koji je istjerao Turke iz Makedonije i Stare Srbije, kao kralj koji je stvorio državu sposobnu za opstanak, državu koja bi ugrozila carstvo kada bi se spojila s Rusijom.

Njezin putopis započinje opisom putovanja vlakom od Salzburga do Zagreba i opisom njemačkih turista u njezinom kupeu, kojim optužuje njemački karakter i nacizam. Nijemci su tvrdili da je jugoslavenska hrana grozna i da su hoteli u Zagrebu nalik na staje. U tom trenutku Westova, koja želi razumjeti Slavene, simpatizira Jugoslavene i zemlju u koju dolazi na tom uskršnjem putovanju.

Tri je prijatelja dočekuju u Zagrebu. Tri suputnika koji će joj pružiti građu za mnoge njezine interpretacije. Konstantinovi roditelji izbjegli su iz Poljske pod ruskom okupacijom. Konstantin je liječnik. On tvrdi kako je medicinska struka u Srbiji oduvijek bila naprednija nego što se misli. Konstantin, konvertit na srpsko pravoslavlje, Srbin, vjeruje da se Jugoslavija mora voditi iz Beograda ako se želi održati protiv talijanskog, bugarskog i njemačkog pritiska. Valetta, Dalmatinac, jest anti-Jugoslaven i vjeruje u autonomnu Hrvatsku. Marko Gregorijević bio je aktivni hrvatski revolucionar protiv Mađara, borio se za pravo Hrvata da samostalno vladaju, ali isto tako i za njihovo udruživanje s braćom Slavenima, Srbima. On je dakle bio za Jugoslaviju, a Valettu je smatrao izdajicom.

Westova se vrlo pozitivno odnosi prema Konstantinu koji se obrazovao u Parizu i tečno govorio francuski. Veliki dio teksta sastoji se od njenih razgovora sa suputnicima i ljudima koje susreće, stoga je često nalik deskriptivnom romanu, i ja se često pitam na koji je način Westova uspjela zabilježiti sve te razgovore u vrijeme kada magnetofoni nisu postojali? Jesu li oni autentični?

Njezin opis Zagreba ujutro pozitivan je, "... Zagreb od svoje nekarakteristične ljepote stvara nešto poput Schubertove pjesme, ljepotu koja započinje tiho i nikada potpuno ne prestaje" (47). On ima kvalitete maloga grada, ljudi sve znaju i sve vide, čavrljaju i ogovaraju, to je "...divna duhovna pobjeda nad urbaniza-

cijom" (47). Westova bilježi kako žene na tržnici nisu seljakinje, nisu budalaste. U usporedbi sa zapadnjačkim cijenama proizvoda u trgovinama, one su tražile vrlo malo, pa ipak nitko nije govorio o siromaštvu. To je znak da smo izvan Srednje Europe; tamo, u Njemačkoj i Austriji, ljudi bi se žalili.

Kada raspravlja o hrvatskoj povijesti, govori o kralju Tomislavu i Kolomanu i kasnijim mađarskim kraljevima, o vremenu legalizma, dakle ne o grubom i neciviliziranom narodu. U dualnoj monarhiji "...Hrvati su borbeni i ratoborni intelektualci" (49). Taj esej o srednjovjekovnoj povijesti ističe da su Hrvatima vladali stranci, da su seljaci bili eksploatirani, a Dalmacija prodana Veneciji. Međutim, nakon poraza Mađara od Turaka kod Mohača, Hrvati su se okrenuli Austrijancima. Austrija je Hrvate pretvorila u militantni zatvor, kako bi muškarci mogli braniti carstvo. Hrvatska je zaostala u legalističkom srednjem vijeku, zastala u groznoj bijedi. Westova komentira: "Nijemci su oduvijek mrzili Slavene. Štoviše, uvijek su se prema njima odnosili mrzovoljno..." (51). Njihova povijest pod Mađarima i pod Austrijancima, povijest je potlačenosti u kojoj nijedna generacija nije upoznala blagodati mira. Premda Hrvatska bilježi primjere individualnog heroizma, njezini su se dobri vojnici stopili u pobjede Habsburgovaca. Oni za sebe nemaju sliku pobjede, nikakav "rezervoar" pobjeda iz kojih druge zemlje izvlače svoj identitet, osim bana Jelačića. Westova tvrdi kako je "došla u Jugoslaviju, jer je znala da tu prošlost stvara sadašnjost, stoga sam željela vidjeti kako taj proces djeluje" (54). Hrvatska povijest, koju opisuje, stvara sljedeću bilješku: "Teška povijest stvara teške ljude u svim uvjetima". A njezin suprug dodaje: "ali to možda nema veze".

Njezin je tekst prepun zaključnih tvrdnji, zaključaka iz njezinih malih vinjeta. Recimo: "Austrijanci i Mađari sa sobom su ostavili takvu groznu složenost u kojoj nitko ne može biti u pravu, i nitko ne može biti u krivu, stoga budućnost ne može biti sretna" (112). "Ali, ako Hrvatska dobije svoju nezavisnost, i kada seljaci shvate da su siromašni,... buržoazija i konzervativci će zasigurno, zbog stabilnosti, predati svoju zemlju nekoj stranoj sili, vjerojatno nacistima ili fašistima" (112). Ili kada Konstantin plane: "Oni rade strašne stvari, i tjeraju nas da radimo strašne stvari. Kada Bog djeluje pomoću Hrvata, on djeluje grozno" (89).

Westova sudjeluje na Uskršnjoj misi u zagrebačkoj katedrali i primjećuje dva vojnika koji prihvaćaju čast da čuvaju skulpturu Krista koja je skinuta s oltara. Konstantin kaže: "Hrvati su takvi katolici kakve nećete naći ni u Francuskoj ni u Italiji..." (58).

Kasnije će Westova opisati razgovore s jednim pjesnikom i dramatičarem, i primijetiti kako je intelektualna razina Hrvata u razgovorima o Conradu, Tolstoju i Gorkom na visini. Kasnije te večeri vodi se razgovor s urednikom i vođom hrvatske stranke koja se bori za autonomiju unutar federalnog sustava. On kritizira vladu zbog represije prema Hrvatima, ali i Hrvate koji se koriste nasiljem protiv vlade i služe se talijanskom i mađarskom zaštitom.

Westova uspoređuje zagrebačke intelektualce s bečkima: Austrijanci nemaju "onu bjesomučnu poliglotsku intelektualnu radoznalost, oni ne posjeduju taj

način pretvaranja opće kulture i literature u smetlište, što ona jest... Hrvati naprotiv u njoj traže fragment koji se tamo vjerojatno ne nalazi, već je vjerojatno dio misterija literature koji postoji samo u njihovim glavama" (63).

Jedna od mojih početnih kritičkih reakcija na putopis Westove odnosila se na opis Dalmacije, na njezine komentare o Splitu. U jednome od njih ona kaže: "Dalmatinci su misterijem jezika i misli zauvijek odvojeni od ostatka svijeta, premda su se u njemu naučili živjeti;... dok su generacijama tlačili svoje misli u tami, ljudi šecu po ulicama brzo i tmurno" (138-9). A onda jedna kontradiktorna bilješka o Splitu: "Split, od svih gradova u Dalmaciji ima neopolitansko (?) ozračje" (138). Što je sa Zadrom, Šibenikom i Trogirom? Ili, kad smo već kod toga, što je sa malim Sutivanom na Braču? U vrijeme kada piše Rebecca West, Sutivan je već stotinama godina svoje sinove slao u venecijanske i bečke medicinske škole i stvorio pjesnika Kavanjina. U vrijeme kada Westova putuje po Dalmaciji, mladi Andre Jutronić započinjao je svoja istraživanja i pisanje za Brački Sabornik.

Ali ni intelektualci u Zagrebu, niti previđeni intelektualci na drugim mjestima, ne oblikuju njezino tumačenje. Kako bi opisala Hrvate i Srbe ona će radije koristiti karaktere svojih suputnika kao stereotipe u razgovornoj i narativnoj formi. Za mene kao čitatelja teško je znati gdje se nalazi granica između fiktivnih i faktičnih razgovora. Ona primjećuje kako je za čitatelja važno shvatiti Marka Gregorijevića, jer je on, kao i Hrvati, dio austrijske povijesti. "Da nije bilo nekoliko Gregorijevića (Hrvata koji su se borili za Austrijance), istočni dio Europe (a možda i onaj drugi dio) bio bi islamiziran, a tradicija slobode izumrla bi pod Habsburzima, Romanovljevim, a Otomansko Carstvo i boljševizam postali bi anarhija... Ljudi njegove vrste doista su utjecali na povijest, i to uvijek njoj u prilog" (68). Pa ipak, "upravo taj čovjek koji je svoj cijeli život želio osloboditi Hrvatsku od mađarske vlasti, počeo je izbacivati mađarske vrijednosti iz onih hrvatskih..." (75). Westova kaže kako je iluzija da se Hrvati smatraju srednjoeuroljanima zbog njemačkog utjecaja, jer je njemački utjecaj "bio poput sjene u hrvatskome svijetu", sjena njemačkog i austrijskog sažaljenja.

Opisane rasprave između Gregorijevića, Valette i Konstantina o tomu koji politički put treba slijediti u Jugoslaviji, razgovorni su spor između hrvatskog separatističkog nacionalizma, hrvatskog nacionalizma u uniji s Jugoslavijom i srpske povijesne superiornosti zbog uloge u izbacivanju Turaka i u održanju njihove nezavisnosti od Nijemaca i Austrijanaca. Ali, ona u razgovoru podržava Konstantina: "Ostatak poslijepodneva pokazao je da je Konstantin u određenom smislu u pravu i da su Hrvati oslabljeni austrijskim utjecajem koji je na njih djelovao kao bolest" (89).

Razgovor, izmjena argumenata između njezina tri prijatelja, gust je poput povijesti; to je gustoća i složenost kroz koju se čitatelj teško probija, i Westova je kao autorica, prilikom pisanja, sigurno bila očajna. S obzirom na to da u svojim bibliografskim bilješkama ističe problem nalaženja istine i objektivnosti u literaturi i historiografiji, njezini me stereotipi zbunjuju. Ona očito reducira svoju listu referencija jer su mnoge od njih propaganda koju kupuju i plaćaju velike

sile, a i stoga što se velik dio tih referencija sastoji od sporova među osobama koje vole i koje ne vole otpor.

Putopis se, naravno, nastavlja kroz druge dijelove Jugoslavije: kroz Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru, Srbiju, Staru Srbiju i Makedoniju, ali moja namjera nije da sažmem cijeli putopis. Moja je namjera tek da izdvojim neke njezine impresije i tvrdnje o Hrvatskoj. Gotovo 1000 stranica nakon toga, šest tjedana kasnije, završava njezino uskršnje putovanje, započeto u Zagrebu, krasnim i detaljnim opisom Plitvičkih jezera, opisom koji, kao i tekst, očarava čitatelja svojom empatijom i ljubavlju prema ovome dijelu svijeta i njegovim stanovnicima, koji će se uskoro suočiti s apokaliptom srednje Europe. Njezin je tekst sinteza njezinih istraživanja između 1937. i 1941., kada objavljuje i piše "Crno janje i sivi sokol".

Kakve dojmove imam nakon čitanja te knjige? Tijekom mnogih mjeseci provedenih ovdje u Zagrebu, kada sam ponovno pročitao njezinu knjigu, divio sam se i cijenio njezin detaljni i izvanredno impresionistički književni stil, njezinu kreativnu autorsku osjetljivost. A onda sam shvatio da u njoj ima mnogo subjektivnih impresija kojima se izriče mržnja prema Nijemcima projicirana na Hrvate i na osobe njezinih suputnika u tekstu. Westova je Engleskinja, Konstantin je slavenski Židov koji ima Njemicu za ženu, i oni su živjeli u svijetu koji im je rekao da takve razlike treba nadvladati. Ali povijesno se vrijeme tridesetih godina promijenilo i europski ideali moralnoga društva su se promijenili. "Sada različite rase i nacije cijene različite ideale društva, ideale koji se zabadaju u tuđe noseve nametljivošću koja nadilazi svaku moć, osim one koju imaju najmonstruozniji osobni postupci" (1074). To proroštvo vrijedi za Konstantina, slavenskog Židova koji se, proturječeći samome sebi, oženio Njemicom. To proroštvo vrijedi za sve Slavene: "... u Jugoslaviji vidjela sam svojim očima njemačku mržnju" (1099). To proroštvo vrijedi i za cijelu Europu.

Njezin epilog, pisan 1941., osuda je Italije, Austrije i Njemačke, Hitlera i nacizma, nove pošasti učinjene nad Slavenima i osuda engleske pogreške da reagira na neposrednu opasnost za Englesku, optužba je to engleske "neintervencije" u španjolskom građanskom ratu i mnogih Engleza koji su inertno reagirali na Chamberlaina i München. "Razlika između Kosova 1389. i Engleske 1939. samo je u mjestu i vremenu, a ne u iskustvima i događajima koji su jedni drugima nalik, čak i u potankostima" (1119). Svoju priču završava pjesmom o caru Lazaru, "Tamo leti siva ptica, sokol...", pri čemu se misli na Lazarovu odluku da izgradi crkvu, a ne svoju vojsku kojom će potući Turke na Kosovu, misli se na Lazarov izbor nebeskog carstva i poraz svoga naroda, baš kao i na Chamberlainovo prepuštanje da Englezi postanu žrtve, crne ovce u Münchenu. Godine 1941. Englezi su sami, "siromašni i opsjednuti poput južnih Slavena" (1124). Ali Nijemci i Talijani napadaju Jugoslaviju, a Westova se oduševljava srpskim otporom Nijemcima. Puč generala Simovića protiv princa Pavla "bila je doista drama koja se odigravala u Srbiji, u kojoj sudionici nisu bili jugoslavenski narodi" (1140). Westova se pita zašto su Srbi izabrali čast poraza. Čast za Srbe i opet leži u otporu, "Tamo leti siva ptica, sokol". A što je s Hrvatima? Njezina priča zatvara puni krug, od ležanja u bolničkom krevetu 1934. i slušanja radio-izvještaja o ustaškom ubojstvu kralja Aleksandra u Marseilleu, do talijanskog instaliranja Ante Pavelića

1941. "U Hrvatskoj... Nijemci su... izobličili domaći standard poretka i na vlast postavili kriminalnu klasu kojom će vladati nad običnim pristojnim ljudima i ženama. Mjesto premijera, tj. apsolutnog vladara pod nacističkom kontrolom dali su Anti Paveliću, organizatoru hrvatskog terorizma" (1147).

Tim primjedbama na događaje 1941. želim zaključiti raspravu o Rebeci West i započeti Kaplanov opis događaja na Balkanu osamdesetih i devedesetih godina. Citirajući Paula Russella, Kaplan primjećuje da je "tajna putopisa u tomu što esejističke teze nastaju iz materijala koji je intimno doživljen" (ix). On koristi autoritet knjige Rebecce West *Crno janje i sivi sokol* (kao i knjige *Firentinsko kamenje* Mary McCarthy), i tvrdi da je riječ "o najboljim primjerima za to što mislim. Koliko god grubo, pokušao sam svoju zvijezdu usmjeriti u njihovom pravcu" (ix). Na tekstu ću to pokušati dovesti u pitanje.

Kaplan je novinar koji piše u žanru reportaže i putopisa, podsjećajući na ratne dopisnike koji su taj put prevalili prije njega. Čitatelje podsjeća na Johna Reeda. U svojoj knjizi iz 1916., *Rat u Istočnoj Europi*, Reed primjećuje da radije piše o narodima "nakon njihove odluke za rat kao poziv, naime onda kada su se počeli prilagođavati novom načinu života i govora i kada su počeli misliti o drugim stvarima" (Kaplan: xxii). Kaplan kaže kako bi volio učiniti isto, "vidjeti europska zaboravljena stražnja vrata ne usred revolucija... već... kada se različiti narodi počnu prilagođavati novom načinu života" (xxii). Ali upravo mu je knjiga Rebecce West na to skrenula pozornost, knjiga koju nikada ne ostavlja po strani.

Kaplan započinje citatom pjesme o caru Lazaru, o crnom janjetu i sivom sokolu iz knjige Rebecce West te nastavlja tvrdnjom "danas Zagrebom vlada zagonetka kako se pomoću dobra treba suprotstaviti zlom, zagonetka o pravilnom odnosu svećenika i njegove pastve" (5).

Kaplan već u uvodu svoje knjige *Balkanski duhovi* započinje esejom o ratnoj krivici (ili nevinosti) jednog hrvatskog svećenika. Kaplan započinje krivnjom za nacizam, stoga će, kao i u Westove, Srbi postaviti ton opisa Hrvata. Srbin kojeg susreće na dolasku u zagrebačku željezničku stanicu kaže mu: "Hrvatski fašisti u Jasenovcu nisu imali plinske komore. Imali su samo noževe i čekiće kojima su počinjali masovna ubojstva nad Srbima. Pokolj je bio kaotičan, nitko se nije potrudio da broji žrtve" (5). Za razliku od toga, kaže Kaplan, u Zagrebu su brojevi jedino što igra ulogu. Svoj argument o nacionalizmu materijalizira raspravom o tome koliko je ljudi poginulo u Jasenovcu. Hrvatski će nacionalizam i hrvatski identitet poistovjetiti i reducirati na ustaška pretjerivanja, na hrvatski "griješ", i nastaviti svoje izlaganje na tekst kojim Rebecca West završava svoju knjigu 1941.

Bit će to dakle hotelski dnevnik, kao i u Westove, hotelski putopis, on će Zagreb gledati s prozora hotela "Esplanade", s kojega će vidjeti kip kralja Tomislava, i kroz šetnju do Strossmayerove skulpture. Ali svoju priču Kaplan ne temelji na Strossmayeru, već na nadbiskupu Stepincu: on će posjetiti Stepinčev grob u zagrebačkoj katedrali, razgovarati i raspravljati sa svećenikom Đurom Kokšom o Stepinčevoj krivnji i nevinosti, o njegovu odnosu prema ustašama. Hrvatski se identitet svodi na Stepinca, Crkvu i ustaše te broj ubijenih u Jasenovcu.

Monsignor Kokša govori u ime Hrvata: "Stepinčev duh služi kao elementarni simbol srpsko-hrvatskog spora, oko kojeg se kreće svaka etnička mržnja danas najveće i najfragmentiranije balkanske nacije" (15). U svoju raspravu Kaplan ubacuje svoju psihološku teoriju o nacijama, utemeljenu na "simbolima mase". Kaplan kaže: "psihološki zatvorena, plemenska struktura Srba, Hrvata i drugih podložna je... masovnim simbolima... jer se Hrvati etnički ne razlikuju od Srba... njihov identitet počiva na njihovom rimskom katolicizmu. Stoga hrvatski masovni simboli mogu biti Crkva ili točnije, smušeno i sporno naslijeđe nadbiskupa Stepinca" (16). To je doista grozan autor i grozna knjiga, koja se temelji na žurnalističkom impresionizmu, redukcionizmu i argumentima stvorenim na temelju nekoliko razgovora.

Kaplan priznaje da pokušava "intuitivno shvatiti" kulturu, ali svoju će intuiciju primijeniti na duhove, na duh Stepinca u zagrebačkoj katedrali, i uz pomoć nje stići će do "osjetljivosti hrvatskog nacionalnog pitanja pomoću njezine katedrale" (30), a slično će pokušati i sa Srbima i njihovim manastirima. U tim će manastirima pronaći tminu balkanske duše, i to ne samo u manastirima Stare Srbije, već isto tako i u onim bugarskim, moldavskim i rumunjskim. To jest, do tih će zaključaka doći samo kada ne piše impresionistički iz prvorazrednih hotela i vlakova, koristeći povijesne referencije sličnih putopisaca iz prošlosti.

I on, kao i Rebecca West, piše za *The Atlantic Monthly* i za američku publiku. Dijelovi knjige *Crno janje i sivi sokol* prvi su puta bili objavljeni u serijalu za *The Atlantic Monthly*. Stoga ću zaključiti svoje predavanje odgovorom na svoju prvu tvrdnju – Amerikanci ne razumiju Hrvatsku ako čitaju ta dva autora.

U svojoj knjizi *Orijentalizam*, prvome dijelu svoje trilogije o Srednjem Istoku, Edward Said dekonstruira "orijentalizam, kao sustav znanja o Istoku, kao prihvaćenu matricu kojom se Orijent filtrira za zapadnjačku svijest" (Said, 1978:6). Said je proučavao zapadnjačke tekstove o orijentalizmu "kao dinamičnu razmjenu pojedinačnih autora o široj političkoj perspektivi koju su oblikovala tri velika carstva: britansko, francusko i američko, dakle pomoću intelektualnog i zamišljenog teritorija kojim je stvoreno takvo pisanje" (14-15). Saidov *Orijentalizam* je foucoultovska formacija diskurza o zapadnjačkoj dominaciji nad Istokom, a to me potiče da isto zaključim i o pojmu Balkana i o Kaplanovu korištenju toga termina te o njegovoj ulozi kao novinara. Poput Rebecce West, Kaplan ovaj dio svijeta za američkog čitatelja definira pomoću primjera i redukcionističkih pogleda stvorenih na temelju novinarskih putopisa i plitkih impresija stereotipnih informanata. On američkoj svijesti, koja ovaj dio svijeta smatra bespomoćno složenim, dubokim i tamnim (pravoslavno svećenstvo, crkve i vjernici), stvara ili dodaje sliku o balkanskom svijetu na rubu Europe, otomanskog i bizantinskog despotizma i misticizma. Pomoću Stepinčeva duha, on Hrvate gura u tribalizam i Balkan, za razliku od Westove koja ih gura u njemačku svijest.

Nije li zanimljivo da su Britanci, Francuzi i Amerikanci stvorili orijentalizam kao oblik diskurza moći i kontrole, diskurz kojim sada Britanci i Amerikanci među zapadnjacima stvaraju sliku o Hrvatskoj? Diskurz koji Hrvatsku reducira na njemačku svijest, koja je povezuje s ustaškim pretjerivanjima i Balkanom. Nije ni čudno da Amerikanci ne razumiju Hrvatsku! S Kaplanom, vi Balkan otpisujete,

zajedno s Hrvatskom. U jednoj zemlji za drugom on fokusira ono negativno i njegov tekst podgrijava neoizolacionizam američkog čitatelja. Postoji tržište za takve interpretacije, koje podržavaju izolacionističke predrasude i odbojnost prema američkoj ulozi i odgovornosti na međunarodnoj sceni. U svijesti nekih Amerikanaca postoji moralni vakuum kojega ne treba poticati. Postoji i ironija u ta dva autora. Rebecca West pokušava razbuditi britansku svijest prema nacističkoj apokalipsi. Danas je lako iz njezina teksta izdvojiti ono negativno o Hrvatima koji su suočeni s apokalipsom. Kaplan koristi tu apokalipsu protiv Hrvatske i odbacuje Hrvatsku zbog njezine kolektivne krivnje. Iz obje interpretacije slijedi da je čitatelju lako okrenuti leđa odgovornosti kojom bi se pomoglo da se svlada novi apokaliptični svijet devedesetih, svijet iredentističkog nacionalizma.

Neposrednost sadašnje situacije u Hrvatskoj i Bosni, u kontekstu tobožnje bezvremene igre složene povijesti jednostavno nadilazi moć američkog razumijevanja ili volje za razumijevanjem tog dalekog dijela svijeta koji se opet materijalizirao u "Balkan" i u ono što se tim pojmom asocira u određenom diskurzu. Zbog toga je tragično što je ta lako čitljiva knjiga, naslova *Balkanski duhovi*, došla u ruke bivšem guverneru Arkanzasa, sadašnjem predsjedniku, čovjeku iz američke provincije koji pokušava shvatiti koja bi trebala biti njegova državnička uloga u ovome dijelu svijeta.

Preveo s engleskog: Darko Polšek

LITERATURA

Bennett, Brian (1974) *Sutivan: A Dalmatian Village in Social and Economic Transition*, R & E Research Associates, San Francisco.

Foucault, Michel (1972) *The Archeology of Knowledge & The Discourse of Language*, Harper and Row, New York

Geertz, Clifford (1988) *Works and Lives: The Anthropologist as Author*, Stanford University Press, Stanford.

Kaplan, Robert D. (1993) *Balkan Ghosts: A Journey Through History*, Vintage Books, New York

Said, Edward (1978) *Orientalism*. Vintage Books, New York.

West, Rebecca (1941) *Black Lamb and Grey Falcon: A Journey Through Yugoslavia*, The Viking Press, New York.

WHY DON'T AMERICANS UNDERSTAND CROATIA?

Brian Bennett

Appalachian State University, Boone

The author analyzes two works which have, in his opinion, greatly determined the American understanding of the current situation in Croatia as well as its history. The former is *Black Lamb and Grey Falcon: A Journey Through Yugoslavia*, 1941, by the famous English writer Rebecca West, and the latter *Balkan Ghosts: A Journey Through History*, 1993, written by the American author Robert Kaplan. In the article it is being argued that the discourse in these books uses reductionist viewpoints based on newspaper travel stories and superficial impressions of stereotypic informants.

WARUM VERSTEHEN AMERIKANER KROATIEN NICHT?

Brian Bennett

Staatliche Universität Appalachian, Boone

Der Autor analysiert zwei Werke, die seiner Meinung nach die amerikanische Auffassung von der aktuellen Situation in Kroatien und seiner Geschichte sehr bestimmt haben. Es handelt sich um das Werk *Das schwarze Lamm und der Wanderfalke: Eine Reise durch Jugoslawien* (*Black Lamb and Grey Falcon: A Journey Through Yugoslavia*, 1941) von der bekannten Schriftstellerin Rebecca West und um das Werke *Balkangeister: Eine Reise durch die Geschichte* (*Balkan Ghosts: A Journey Through History*, 1993) vom amerikanischen Autor Robert Kaplan. Im Artikel wird bewiesen, daß sich dieser Diskurs reduktionistischer Ansichten, die aufgrund der Zeitungsreiseberichte und der oberflächlichen Impressionen der stereotypen Informanten entstanden sind, bedient.